

بررسی نقش گسترش گردشگری شهری بر توسعه پایدار شهری (نمونه موردی: شهر سنندج)

حسین حاتمی‌نژاد - استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه تهران
امیر شریفی* - دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه تهران

دریافت مقاله: ۱۳۹۳/۸/۱۰ پذیرش مقاله: ۱۳۹۴/۲/۲۵

چکیده

گردشگری شهری عاملی بسیار مهم در توسعه شهرها محسوب می‌شود، زیرا نیروی زیادی برای جذب گردشگران دارد. شهرهای منطقه غرب کشور، از جمله سنندج، به دلیل بهره‌مندی از شرایط اقلیمی و عامل فرهنگی خاص، نیروی زیادی در جذب گردشگری شهری دارند. جغرافیدانان معتقدند هر عاملی از جمله گردشگری تأثیرات مختلفی دارد؛ بدین معنی که هیچ عاملی صرفاً نمی‌تواند مثبت یا منفی باشد. این پژوهش در پی بررسی تأثیرات مثبت گردشگری شهری بر ۴ متغیر توسعه پایدار شهری (پایداری اجتماعی، پایداری کالبدی، پایداری محیطی، و پایداری اقتصادی) از منظر ۳۸۴ نفر از ساکنان شهر سنندج (براساس فرمول کوکران) و ۲۲ نفر از استادان، مدیران، و کارشناسان حوزه گردشگری در شهری سنندج است. این پژوهش براساس شیوه انجام، از نوع روش توصیفی-تحلیلی است. نتایج آزمون‌های آماری استفاده‌شده در تحقیق بیانگر این مهم‌اند که گردشگری شهری در شهر سنندج توانسته است به شیوه‌ای مؤثر باعث پایداری هرچه بیشتر شهر سنندج شود. گردشگری در شهر سنندج توانسته است بیشترین تأثیر را بر توسعه پایدار اقتصادی و کمترین تأثیر را توسعه پایدار محیطی داشته باشد.

کلیدواژگان: توسعه پایدار شهری، شهر سنندج، گردشگری، گردشگری شهری.

مقدمه

از نیمه قرن بیستم به بعد، عواملی مانند جهانی شدن، توسعه سرمایه‌داری، پیشرفت ابزارهای حمل‌ونقل و توسعه ارتباطات تکنولوژیکی به توسعه صنعت گردشگری منجر شده است (WTO 2004:35) و امروزه گردشگری، سومین صنعت اقتصادی در جهان شناخته می‌شود (Oila et al 2012: 569). از نظر بیشتر مردم، عبارت گردشگری بر سفرهای تفریحی دلالت می‌کند و از نظر سازمان گردشگری یعنی مسافرت با اهداف مختلف به‌استثنای سفر به منظور کار، مهاجرت و فعالیت‌های محلی و منطقه‌ای (حاجی‌نژاد و دیگران ۱۳۹۲: ۱۱۰). در عصر حاضر، گردشگری یکی از عوامل مؤثر در گسترش روابط بین‌ملتها به‌شمار می‌رود و به‌منزله ایجادکننده فرصت‌های شغلی در بخش اقتصادی و ایجاد تعاملات اجتماعی- فرهنگی مطرح می‌شود (پوراحمد و همکاران ۱۳۹۲: ۲). در کشورهای جهان از گردشگری به‌منزله کاتالیزوری کارآمد برای بازسازی و توسعه نواحی یاد شده است (sharply 2002: 233). امروزه، در کشورهای در حال توسعه، مثل ایران، برای ایجاد توسعه همه‌جانبه و پایدار و همچنین جایگزینی منابع جدید کسب درآمد به جای منابع نفتی، نیازمند استفاده از همه امکانات و قابلیت‌ها هستیم (خاوریان گرمسیر و همکاران ۱۳۹۲). اقتصاددانان صنعت گردشگری را، پس از صنعت نفت و خودروسازی، سومین پدیده اقتصادی پویا و روبه‌رشد می‌دانند (مدهوشی و ناصرپور ۱۳۸۲: ۲۷). از این‌رو، توسعه گردشگری به‌منزله مجموعه فعالیت‌های اقتصادی در تقویت بنیان‌های جوامع به‌خصوص از جنبه اقتصادی تأثیر بسزایی دارد (Lankford & Howard, 1994: 122). به گونه‌ای که امروزه توسعه و ارتقای گردشگری به‌طور وسیعی، به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه، پذیرفته شده و در دستور کار دولت قرار گرفته است (Ko & Stewart, 2002: 523).

امروزه، اکثر شهرهای دنیا آن‌چنان جذابیتی را به‌دست آورده‌اند که هر ساله میزبان جمع کثیری از گردشگران داخلی و خارجی‌اند. مسلماً جاذبه‌های این شهرها به قدری زیادند که توانایی جذب گردشگر از نقاط دور و نزدیک را دارند. تا حدود یک قرن پیش کمتر به شهرها به‌منزله یکی از مقاصد گردشگری نگاه می‌شد و اغلب شهرهای دنیا محلی برای توسعه هرچه بیشتر صنعت به‌شمار می‌رفت؛ مانند رقابت‌های صنعتی شهرهای اروپایی در سده اخیر. امروزه، با توسعه جامعه بشری، دیدگاه‌ها و نظریه‌های علمی نیز پیرامون شهرها و نیز صنعت گردشگری دچار تغییرات شده است. بدین معنی در دوره معاصر شهرها از رقابت صنعتی به رقابت گردشگری روی آورده‌اند، زیرا گردشگری چنان پتانسیلی دارد که می‌تواند به‌راحتی جایگزین شهرهای صنعتی شود و شهرهای بسیار زیبای گردشگری را به وجود آورد تا هم شهروندان و هم گردشگران از زیبایی‌های آن لذت ببرند و هم منبع درآمدی برای شهر باشد و هم شهرها را به شیوه‌ای پاکیزه توسعه دهد. درواقع این مزایای بسیار ارزشمند گردشگری باعث به وجود آمدن شهرهایی زیبا، پاکیزه، پردرآمد، و مرفه شده است. گردشگری باعث توسعه پایدار شهرهای گردشگرمحور شده است. از سوی دیگر نیز باید این نکته ذکر شود که پایداری شهرها نیز خود عاملی در توسعه گردشگری به‌شمار می‌آید. بر این اساس، زمانی باید توسعه گردشگری شهری را پایدار بنامیم که مخرب نباشد و امکان حفظ منابع طبیعی و انسانی را برای آیندگان فراهم کند و منافی برای اجتماعات محلی داشته باشد. درواقع، توریسم پایدار توریسمی است که بتواند در یک محیط، در زمان نامحدود، ادامه یابد و از نظر انسانی و فیزیکی به محیط زیست صدمه نزند؛ یعنی به اندازه‌ای فعال باشد که به توسعه فعالیت‌ها و فرایندهای اجتماعی لطمه‌ای وارد نکند. این رابطه دوسویه محققان تحقیق حاضر را بر آن داشت تا به بررسی نقش توسعه گردشگری شهری در شهر سنج بر توسعه پایدار شهری این شهر اقدام کنند. دلیل انتخاب شهر سنج به‌منزله نمونه موردی نیز مرکزیت استان، داشتن جذابیت‌های تاریخی به دلیل مرکزیت ایالاتی سنج در دوره صفویه و قاجاریه، بالابودن سرویس‌های دسترسی به شهر سنج، جذابیت‌های فرهنگی سنج (زبان، فرهنگ، و پوشش متفاوت) و درنهایت جذابیت‌های طبیعی شهر بوده است.

در زمینه گردشگری شهری و تأثیرات آن مطالعات و پژوهش‌های متعددی صورت گرفته است که از آن جمله می‌توان به این موارد اشاره کرد:

اسدی (۲۰۱۱) در پژوهشی با عنوان «استراتژی‌های توسعه گردشگری در ایران»، به این نتیجه رسید که گردشگری شهری در ایران یکی از اشکال غالب گردشگری است و می‌تواند به‌منزله اولین انتخاب برای گردشگران داخلی و خارجی باشد.

نتایج تحقیق ابراهیم‌نیا سماکوش و همکاران (۱۳۹۲) با عنوان «ارزیابی نقش گردشگری شهری در توسعه اقتصادی-محیطی شهر بابلسر» نشان می‌دهد که گردشگری در زمینه اقتصادی، تأثیر درخور توجهی دارد و علاوه بر اشتغال‌زایی و درآمدزایی، سبب بالا رفتن قیمت‌ها و سوداگری زمین شده است. در زمینه زیست‌محیطی و کالبدی نیز ورود گردشگران به کاهش اراضی زیر کشت کشاورزی و تغییر کاربری آن‌ها، افزایش خدمات و تسهیلات کالبدی گردشگری، افزایش آلودگی و تخریب محیط زیست و سهولت دسترسی به شهر منجر شده است. بنابراین، با برنامه‌ریزی اصولی و تلاش برای استفاده بهینه از ورود گردشگران، می‌توان وضعیت اقتصادی و به تبع آن، وضعیت زیست‌محیطی و کالبدی شهر را بهبود بخشید.

مطبی لنگرودی و آزادی در تحقیقی با عنوان «ارزیابی اثرات اقتصاد گردشگری از دیدگاه جامعه میزبان در تفرجگاه بند ارومیه» در سال ۱۳۹۲ به این نتیجه رسید که گردشگری برای ساکنان محلی تأثیرات مثبتی همچون ایجاد اشتغال برای جوانان و افزایش درآمد و آثار منفی مانند افزایش قیمت زمین را به دنبال داشته است.

محمدی یگانه و همکاران در سال ۱۳۹۲ تحقیقی با عنوان «نقش گردشگری مذهبی در توسعه روستایی، با تأکید بر کیفیت زندگی و سرمایه اجتماعی مطالعه موردی؛ روستای قپچاق شهرستان میان‌دوآب» انجام دادند. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد گردشگری مذهبی در بین ابعاد اقتصادی، کالبدی، اجتماعی، و زیست‌محیطی فقط در بعد کالبدی بهبود وضعیت کیفیت زندگی خانوارهای روستاهای مطالعه‌شده را به همراه داشته است، همچنین، یافته‌های تحقیق در ارتباط با سرمایه اجتماعی خانوارهای روستاهای مطالعه‌شده نشان می‌دهد، در بعد انسجام وضعیت خانوارهای مطالعه‌شده بعد از گسترش گردشگری مذهبی بهبود داشته، اما در ابعاد مشارکت و اعتماد اجتماعی، بعد از گسترش گردشگری مذهبی از سطح این ابعاد کاسته شده است.

نوری و خراسانی (۱۳۹۱) در تحقیقی با عنوان «تحلیلی بر اثرات اقتصادی، اجتماعی، و زیست‌محیطی توسعه گردشگری در شهرستان ساری» به این نتیجه رسیدند که توسعه گردشگری آثار نامطلوبی بر محیط زیست و همچنین ابعاد اجتماعی و فرهنگی شهرستان ساری گذاشته؛ هرچند منطقه از نظر اقتصادی از گردشگری بهره‌مند شده است.

قدمی و دیگران در سال ۱۳۸۹ در تحقیقی با عنوان «بررسی نقش گردشگری در تغییرات کیفیت زندگی مقصد در دهستان کلارآباد شهرستان تنکابن» به این نتیجه رسیدند که گردشگری در مقصد مطالعه‌شده در اقتصاد و معیشت جامعه محلی از اهمیت بالایی برخوردار است و به‌منزله عامل پیشران مهمی بر ابعاد متفاوت کیفیت زندگی، همچون اشتغال و درآمد و کیفیت مسکن تأثیر مثبت و بر ابعاد بهداشتی و محیطی و کیفیت سلامت تأثیر منفی داشته است.

مهدوی و همکاران (۱۳۸۷) به بررسی تأثیرات گردشگری بر توسعه روستایی با نظرسنجی از روستاییان دره کن و سولقان پرداخته‌اند. نتایج بررسی نشان می‌دهد که گردشگری در زمینه اجتماعی پیامدهای مثبتی داشته و در زمینه اقتصادی در کنار اشتغال‌زایی و درآمدزایی اندک، موجب بالا رفتن قیمت‌ها و سوداگری زمین شده است. اما در زمینه زیست‌محیطی ورود گردشگری به نابودی گونه‌های گیاهی و جانوری، افزایش آلودگی، و تخریب محیط زیست منجر شده است.

قدیری معصوم و دیگران در پژوهشی با عنوان نقش گردشگری در توسعه پایدار روستایی در سال ۱۳۸۵ به این نتیجه رسید که گردشگری روستایی با ایجاد شغل، افزایش درآمد، متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی، افزایش سطح آگاهی‌های اجتماعی و با حفاظت از محیط زیست طبیعی به استفاده بهینه از روستا به منظور توسعه پایدار می‌پردازد.

شکری در سال ۱۳۸۳ در پایانامه کارشناسی ارشد خود به مطالعه تأثیرات و پیامدهای اقتصادی و اجتماعی گردشگری در روستای اسکومحله آمل پرداخته و به این نتیجه رسیده که با توجه به توانمندی‌های بالای روستا در بخش منابع و جاذبه‌های بکر گردشگری طبیعی و فرهنگی و از طرفی محدودیت‌های موجود در بخش اقتصادی به‌ویژه کشاورزی و صنایع روستایی این ضروری است که تصمیم‌سازان و برنامه‌ریزان توسعه روستایی بپذیرند چشم‌انداز آتی منطقه در گرو بالندگی صنعت گردشگری است.

علیزاده (۱۳۸۲) تأثیر حضور گردشگران بر منابع زیست‌محیطی را در بخش طرهبه در شهرستان مشهد بررسی کرده و به این نتیجه رسیده است که توسعه گردشگری در این بخش مشکلات زیست‌محیطی را به وجود آورده است. از میان تأثیرات منفی در این بخش به آلودگی آب و خاک و هوا و نابودی گیاهان و جانوران اشاره شده است. کروت و هولاند در مطالعات خود به این نتیجه رسیده‌اند که توسعه گردشگری تأثیرات مثبتی بر شاخص‌های عینی کیفیت زندگی ساکنان محلی نظیر سلامتی، تفریح، خدمات، و میزان فروش و کاهش سطح فقر داشته است (Kim 2002: 58).

به‌طور کلی، از بررسی پژوهش‌های انجام‌گرفته در این موضوع روشن می‌شود که متأسفانه پژوهشگران بر نقش گردشگری بر توسعه پایدار شهری به صورت یک‌پارچه تأکید کمی داشته‌اند. هدف پژوهش حاضر بررسی نقش گردشگری شهری بر توسعه پایدار شهری و اهمیت توسعه گردشگری به‌خصوص در شهر سنج است.

مبانی نظری

گردشگری شهری

مفهوم گردشگری شهری از دهه ۱۹۸۰ وارد فهرست تحقیقات شده است (دیناری ۱۳۸۴: ۳). نواحی شهری به دلیل آنکه جاذبه‌های تاریخی و فرهنگی بسیار زیادی دارند، اغلب مقاصد گردشگری مهمی محسوب می‌شوند (Timothy & wall 1995: 6). شهرها به لحاظ داشتن تاریخ طولانی و استقرار نمادهای باستانی، تاریخی، و فرهنگی، ارزش‌های ملی هر کشوری به حساب می‌آیند (رستگار و همکاران ۱۳۹۰: ۱۵۶). در واقع، چون شهرها جاذبه‌های متنوع و بزرگی از قبیل موزه‌ها، بناهای یادبود، تئاترها، استادیوم‌های ورزشی، پارک‌ها، شهربازی‌ها، مراکز خرید، و مناطقی که معماری تاریخی و مکان‌هایی مربوط به حوادث مهم با افراد مشهور را دارند (خاکسپاری و همکاران ۱۳۹۲: ۱۳۲) و از سوی دیگر به دلیل پایین بودن هزینه و زمان جابه‌جایی برای دستیابی به مقاصد گردشگری، در نتیجه گردشگران بسیاری را جذب می‌کنند (Cooper et al 1998: 42). گردشگری شهری عبارت است از مسافرت به شهرها با انگیزه‌های مختلف براساس جذابیت‌های مختلف و امکانات تسهیلاتی که شهر دارد و در شخص ایجاد جذابیت می‌کند (Law 1996: 25). به‌طور کلی و عمده، توریسم شهری دو انگیزه و هدف اصلی را دنبال می‌کند که عبارت است از اهداف تجاری و اهداف فرهنگی (قربانی و همکاران ۱۳۹۲: ۳۳). نخستین شرط موفقیت هر شهر در توسعه گردشگری، وجود زیرساخت‌های مناسب شهری و مدیریت عاقلانه و مدبرانه در عرصه‌های سیاسی، فرهنگی، اجتماعی، و مانند این‌ها است. دومین شرط برای تضمین موفقیت سیاست توسعه گردشگری شهری، تنسيق و آمایش جاذبه‌های شهر و ایجاد تسهیلات و امکاناتی است که دسترسی به جاذبه‌ها را بیش از پیش آسان کند (دیناری ۱۳۸۴: ۱۵). گردشگری تأثیرات زیادی بر فضاهای شهری به همراه دارد که در جدول ۱ به آن‌ها اشاره شده است.

جدول ۱. گردشگری و توسعه شهری

نوع اثر	بعد
ایجاد بازارهای نو برای فروش محصولات داخلی (معصومی ۱۳۸۵؛ Mc Intryre) برابری فرصت‌های شغلی در جامعه (Mccool 1995) افزایش عرضه نیروی کار (Harseel 1994) افزایش کیفیت معاش (Harseel 1994) اشتغال‌زایی و افزایش درآمدهای عمومی (الوانی ۱۳۷۳؛ Hall & Page 2001) گسترش صادرات پنهان (Harseel 1994)	اقتصادی
جذب جمعیت (حاجی‌نژاد و همکاران ۱۳۸۷) سرزندگی و شادابی عمومی بر اثر حضور گسترده گردشگران (شهبان ۱۳۸۹) ارتقای کیفیت زندگی ساکنان (گی ۱۳۸۶) تقویت غرور جامعه میزبان و روحیه همبستگی (Hall & Page 2001) جلوگیری از از بین رفتن ارزش‌ها و سنت‌های محلی (شهبان ۱۳۸۹) بهبود آگاهی ساکنان (Hall & Page 2001) احیای هنرها و سنت‌های دستی و محلی (شهبان ۱۳۸۹)	اجتماعی - فرهنگی
توسعه تسهیلات جدید و زیرساخت‌های شهری (شهبان ۱۳۸۹) محافظت از میراث باستانی (Hall & Page 2001) نوسازی و مرمت ساختمان‌ها و سایت‌های تاریخی موجود (Lea 1988) تغییر نوع استفاده از ساختمان‌های قدیمی براساس نیازهای جدید (Lea 1988) توجه به پاکیزگی سایت‌های گردشگری (شهبان ۱۳۸۹) افزایش آگاهی ساکنان از محیط طبیعی و فرهنگی (Harsseel 1994)	فیزیکی - محیطی

گردآورنده: نگارندگان

توسعه پایدار

در دهه ۱۹۸۰، مفهوم توسعه پایدار با این درک که تداوم بدون محدودیت رشد اقتصادی، اثرات نامطلوب زیست‌محیطی و اجتماعی در پی خواهد داشت، مطرح شد و الگوهای رشد و توسعه اقتصادی تا آن زمان را به چالش کشاند (Barbour 1993). بدین ترتیب، به دنبال گزارش برتلند در سال ۱۹۸۷، توسعه پایدار سفر طولانی‌اش را به سوی تبدیل شدن به یک پارادایم توسعه، در دوره جدید آغاز کرد (WCED 1987). در همین زمینه، از دهه ۱۹۸۰، به دنبال گزارش‌های متعدد تهیه‌شده از سوی صدها محقق، کارشناس دولتی، و دانشگاهی و نهضت طرفداران محیط زیست، سرانجام رویکردهای توسعه گردشگری و دولت‌ها به چالش کشیده شدند و به منظور بازساخت چارچوب سنتی توسعه گردشگری همسو با رویکرد توسعه پایدار، به شکلی که الزامات و استانداردهای جدید طرفداران محیط زیست و پایداری یک سطح بهینه از منافع اقتصادی-اجتماعی را تأمین کند، تحت فشار قرار گرفتند (Choi 2003: 77). بدین شکل از دهه ۱۹۹۰، حرکت از گردشگری انبوه به سوی رویکرد توسعه پایدار گردشگری آغاز شد و مفهوم توسعه پایدار وارد ادبیات گردشگری شد (قدیمی و علیقلی‌زاده فیروزجایی ۱۳۹۱: ۸۲). اهداف گردشگری پایدار، بهبود کیفیت زندگی جامعه میزبان، رعایت برابری یا مساوات بین نسلی و درون یک نسل، حفظ کیفیت محیط زیست از طریق حفظ سیستم زیست‌محیطی، حفظ یک‌پارچگی و انسجام فرهنگی و همبستگی اجتماعی بین جوامع، و ایجاد تسهیلات و امکانات است؛ به گونه‌ای که دیدارکنندگان بتوانند تجربه‌های ارزشمندی کسب کنند (گی ۱۳۸۶). برخلاف پارادایم سنتی، گردشگری پایدار می‌تواند اهداف متعادل اجتماعی-اقتصادی و زیست‌محیطی در سطح محلی و منطقه‌ای را برآورده کند (Wight 1993: 9). از این رو، در قالب رویکرد توسعه پایدار

گردشگری، بررسی نقش گردشگری در توسعه منطقه‌ای و محلی عموماً از ابعاد اقتصادی، اجتماعی، یا فرهنگی و محیطی صورت می‌گیرد (Mowforth & Munt 1998: 121)، زیرا ابعاد گردشگری پایدار لازم و ملزوم یکدیگرند و متقابلاً یکدیگر را تقویت می‌کنند (Reid 1995: 38). مقوله توسعه شهری پایدار در سال‌های اخیر به‌منزله موضوع مهم علمی در کلیه جوامع مطرح بوده و بخش وسیعی از ادبیات توسعه شهری را به خود اختصاص داده است (مفیدی شمیرانی و همکاران ۱۳۸۸: ۱۵). با نگاهی مختصر به شهرهای توریستی برتر آشکار می‌شود که این شهرها مکان‌هایی پایدار برای زندگی شهروندان‌اند. بدین معنی که آن‌ها در چارچوب مفاهیم توسعه پایدار توانسته‌اند به جایگاه متری کنونی خود برسند. از سوی دیگر نیز، رشد صنعت گردشگری در شهرهای برتر گردشگری خود عاملی برای حرکت در چارچوب توسعه پایدار شهرها به شمار می‌آید. درنهایت اینکه گردشگری شهری و توسعه پایدار شهری لازم و ملزوم یکدیگرند و نمی‌توان به‌طور دقیق حکم داد که کدام‌یک بر دیگری پیشی دارد. متأسفانه هنوز در حوزه مدیریت گردشگری کشور فعالیت‌های چندانی صورت نگرفته است. این پژوهش نگاهی بر اهمیت و نقش توسعه گردشگری شهری بر توسعه پایدار شهری شهر سنندج دارد.

روش پژوهش

هدف از انتخاب روش تحقیق این است که مشخص کنیم چه روشی برای بررسی موضوع لازم است. انتخاب روش تحقیق بستگی به هدف‌ها و ماهیت موضوع تحقیق و امکانات اجرایی آن دارد. در این پژوهش، با توجه به موضوع و هدف تحقیق، از روش توصیفی تحلیلی استفاده شده است. به منظور گردآوری اطلاعات برای کسب بینش نظری لازم و بررسی ادبیات موضوع از شیوه کتابخانه‌ای با استفاده از کتب و مقالات و اساس‌نامه‌ها و نیز مراجعه به اطلاعات اینترنتی استفاده شده و برای کسب اطلاعات میدانی از ابزار پرسشنامه با سؤالات بسته در قالب طیف لیکرت با گویه‌های پنج‌گزینه‌ای استفاده شد. این پرسشنامه‌ها در دو جامعه شهروندان و کارشناسان توزیع شد. نحوه انتخاب کارشناسان بهره‌گیری از تکنیک گلوله برفی بوده است. از سوی دیگر، نحوه انتخاب شهروندان و توزیع پرسشنامه‌ها در بین آن‌ها به روش توزیع تصادفی ساده بوده است. گزینه‌های پرسشنامه نیز عبارت بودند از: خیلی تأثیر داشته: ۵، تأثیر داشته: ۴، نسبتاً تأثیر داشته، تأثیر کمی داشته: ۲ و بی‌تأثیر بوده: ۱ و درنهایت برای تحلیل نیز از نرم‌افزار تحلیل آماری بهره گرفته شده است. جامعه آماری این پژوهش شامل کلیه ساکنان شهر سنندج است که بنابر آمار سال ۱۳۸۵ تعداد کل آن‌ها ۳۱۱ هزار و ۴۴۶ نفر بوده است و برای تعیین حجم نمونه از فرمول کوکران استفاده شد. تعداد نمونه ۱۵۰ نفر و نحوه انتخاب آن‌ها نیز به صورت نمونه تصادفی ساده بوده است. در این پژوهش، برای بررسی دقیق‌تر موضوع از نظر ۲۲ نفر از استادان، مدیران، و فعالان حوزه گردشگری در شهری سنندج استفاده شده است. نحوه انتخاب این ۲۲ نفر به شیوه گلوله برفی صورت گرفته است. آزمون روایی که در این پژوهش به کار رفته روایی صوری و محتوایی است. برای آزمون پایایی پرسشنامه نیز از روش آلفای کرونباخ استفاده شد که در جدول ۲ آمده است.

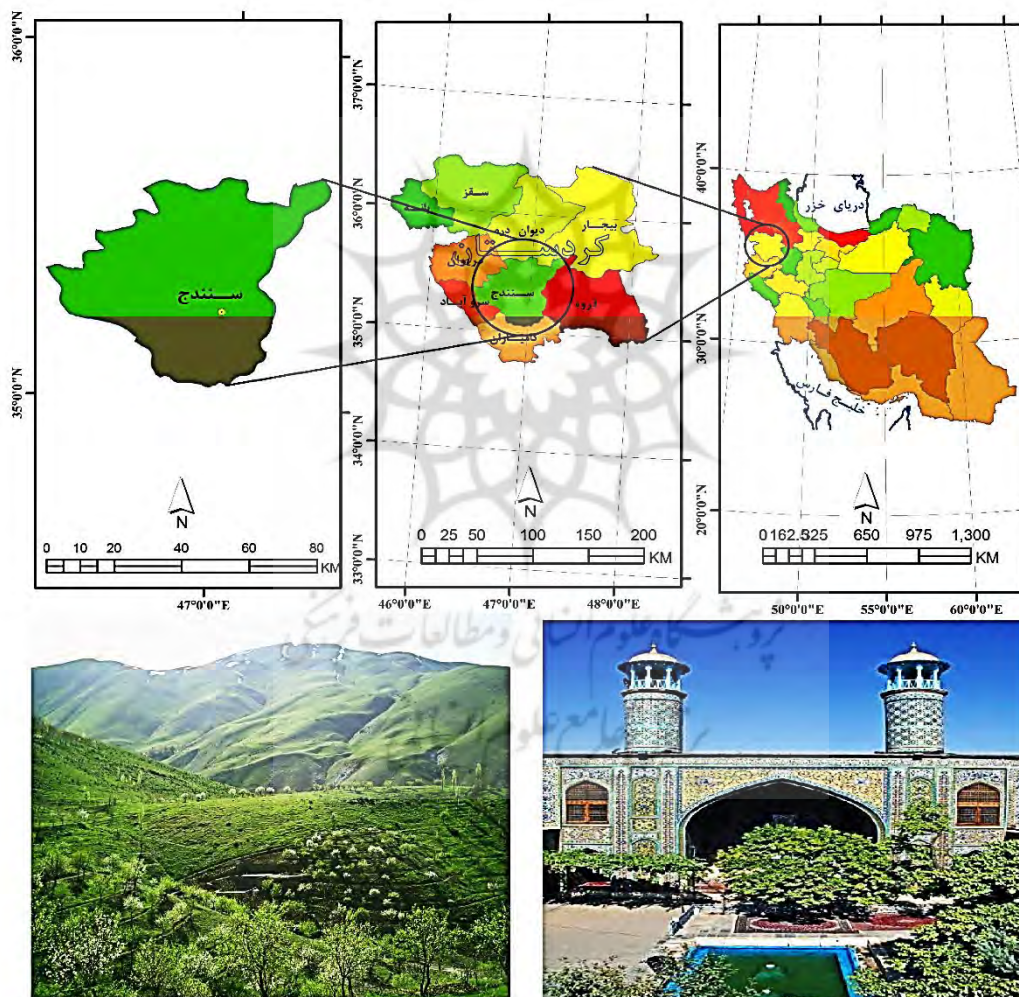
جدول ۲. میزان آلفای محاسبه شده برای پرسشنامه‌های هر گروه

نوع پایداری	پرسشنامه ساکنان	پرسشنامه کارشناسان
پایداری اجتماعی	۸۲	۸۱
پایداری کالبدی	۸۵	۸۳
پایداری محیطی	۸۸	۷۸
پایداری اقتصادی	۹۰	۸۶

مأخذ: یافته‌های تحقیق

محدوده مطالعه شده

شهر سنندج، مرکز استان کردستان و شهرستان سنندج، در ۳۵ درجه و ۴۰ دقیقه عرض شمالی و ۴۷ درجه و ۱۸ دقیقه طول شرقی و ارتفاع ۱۵۳۵ متری از سطح دریا قرار دارد (مکرونی و مکرونی ۱۳۹۲: ۴۵). شهر سنندج محصور در ارتفاعات و اراضی ماهوری است و توپوگرافی و ناهمواری سطح شهر در بافت کالبدی و ساختار آن بازتاب یافته و قسمت اعظم شهر در راستای شیب اصلی شرقی- غربی و نیز شمالی- جنوبی واقع شده است (طرح جامع شهر سنندج ۱۳۸۴). این شهر براساس آمار سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۸۵ جمعیتی برابر با ۳۱۶ هزار و ۴۴۶ نفر داشت (مرکز آمار ایران ۱۳۸۵). نام سنندج معرب شده سنه دژ است که هم اکنون نیز مردم شهرهای دیگر استان سنندج را همان سنه عنوان می کنند. سنندج به علت مرکزیت در گذشته، مساجد، ابنیه، و عمارات و بازارهایی قدیمی دارد که هر ساله پذیرای شمار زیادی از گردشگران داخل و خارج از استان است (محمودی ۱۳۹۲: ۴۷).

پارک جنگلی آبیدر شهر سنندج

مسجد جامع شهر سنندج

تصویر ۱. محدوده مطالعاتی؛ تصویر ۲. دو نمونه از جاذبه های طبیعی و انسانی شهر سنندج

منبع نقشه: شهرداری سنندج، ۱۳۹۳- منبع تصاویر: آرشیو شخصی نگارنده

بحث و یافته ها

برای بررسی نقش توسعه گردشگری شهری بر توسعه پایدار شهری سنندج از چهار رویکرد اجتماعی، کالبدی، محیطی، و

اقتصادی استفاده شد. بر این اساس، سؤالات پرسشنامه مورد نظر در قالب این چهار رویکرد پی‌ریزی شدند. در سطح تحلیل، با توجه به میانگین نمونه و p-value به دست آمده از آزمون کای اسکوتر در سطح معناداری (۰/۰۰۵)، یافته‌های توصیفی پژوهش تأیید و صحت فرضیه فوق اثبات شد. براساس نتایج به دست آمده در جدول ۳، از نظر شهروندان گردشگری شهری در شهر سنندج توانسته است بیشترین تأثیر را بر افزایش بهره‌مندی از خدمات درمانی (با میانگین ۳/۸۳) و تسهیل مسافرت‌های سالانه برای خانوارها (با میانگین ۳/۸۹) از نظر شهروندان شهر سنندج داشته باشد. همچنین، کمترین تأثیر را بر دو گویه افزایش مصرف هفتگی میوه و سبزیجات (با میانگین ۳/۱۹) و بر افزایش دسترسی به امکانات فرهنگی هنری نظیر کتابخانه‌ها (با میانگین ۳/۱۷) از نظر شهروندان شهر سنندج داشته است.

کارشناسان حوزه گردشگری در شهر سنندج به دلیل آنکه خود نیز در شمار ساکنان شهر سنندج قرار داشتند، بنابراین این انتظار وجود دارد که بین نظر آن‌ها با نظر ساکنان شهر سنندج هماهنگی وجود داشته باشد. در سطح تحلیل، با توجه به میانگین نمونه و p-value به دست آمده از آزمون کای اسکوتر در سطح معناداری (۰/۰۰۵)، یافته‌های توصیفی پژوهش تأیید و صحت فرضیه یادشده اثبات شد و براساس نتایج به دست آمده از پرسشنامه کارشناسان که در جدول ۳ آمده است، دو گویه افزایش بهره‌مندی از خدمات درمانی و بهداشتی (با میانگین ۳/۹۸) و افزایش اتحاد و انسجام ساکنان (با میانگین ۳/۹۵) بیشترین تأثیر را از گردشگری شهری پذیرفته است. از سوی دیگر، دو گویه افزایش مصرف هفتگی مواد پروتئینی (با میانگین ۳/۱۲) و تجهیز مدارس به امکانات آموزشی و پژوهشی (با میانگین ۳/۴۵) کمترین مقدار میانگین را به خود اختصاص داده‌اند.

جدول ۳. نتایج آزمون کای اسکوتر در پایداری اجتماعی شهر سنندج

کارشناسان		شهروندان		گویه‌ها		
p-value	کای اسکوتر	Mean	p-value	کای اسکوتر	Mean	
۰/۰۰۰	۶۶۳۱	۳/۴۵	۰/۰۰۲	۱۱۰/۷۷	۳/۳۳	در تجهیز مدارس به امکانات آموزشی و پژوهشی
۰/۰۰۲	۸۸۸۶	۳/۷۸	۰/۰۰۱	۱۰۲/۹۸	۳/۲۵	در افزایش دسترسی کودکان و نوجوانان به مدارس
۰/۰۰۱	۶۳۶۸	۳/۶۳	۰/۰۰۳	۱۲۹/۷۳	۳/۵۱	در افزایش مدارس نوساز و با کیفیت مناسب
۰/۰۰۰	۹۰۰۰۵	۳/۹۵	۰/۰۰۴	۱۲۴/۲۶	۳/۴۶	در افزایش اتحاد و انسجام ساکنان
۰/۰۰۴	۹/۱۵۸	۳/۹۸	۰/۰۰۱	۱۶۸/۵۴	۳/۸۳	در افزایش بهره‌مندی از خدمات درمانی و بهداشتی
۰/۰۰۰	۳/۵۶۱	۳/۴۱	۰/۰۰۵	۹۷/۳۸	۳/۱۹	در افزایش مصرف هفتگی میوه و سبزیجات
۰/۰۰۰	۳/۲۵۰	۳/۱۲	۰/۰۰۰	۱۰۱/۰۹	۳/۳۳	در افزایش مصرف هفتگی مواد پروتئینی
۰/۰۰۲	۵/۴۲۱	۳/۵۶	۰/۰۰۴	۱۷۶/۵۹	۳/۸۹	در تسهیل مسافرت‌های سالانه برای خانوارها
۰/۰۰۰	۶/۳۳۰	۳/۶۷	۰/۰۰۰	۹۵/۵۶	۳/۱۷	در افزایش دسترسی به امکانات فرهنگی هنری (کتابخانه)
۰/۰۰۰	۷/۸۶۳	۳/۶۹	۰/۰۰۰	۱۳۵/۳۵	۳/۵۶	در ارتقای دسترسی به امکانات ورزشی

مأخذ: یافته‌های تحقیق

یکی از ابعاد مهم توسعه پایدار شهری توسعه کالبدی شهر است. مسلماً گردشگری شهری زمانی از منظر توسعه پایدار شهری توجیه‌پذیر است که بتواند سبب ایجاد تغییرات مثبت در کالبد شهر نیز شود. برای سنجش نقش گردشگری بر پایداری کالبدی از ۷ گویه مختلف استفاده شد. در سطح تحلیل، با توجه به میانگین نمونه و p-value به دست آمده از آزمون کای اسکوتر در سطح معناداری (۰/۰۰۱)، یافته‌های توصیفی پژوهش تأیید و صحت فرضیه یادشده اثبات شد و براساس نتایج به دست آمده از پرسشنامه شهروندان، که در جدول ۴ آمده است، گردشگری شهری توانسته از نظر شهروندان تأثیر بسزایی در دو گویه بهبود راه‌های ارتباطی (با میانگین ۳/۷۶) و افزایش تسهیلات مناسب در واحدهای

مسکونی (با میانگین ۳/۵۹) داشته باشد. در ارتباط با توسعه راه‌ها، باید به این نکته اشاره کرد که شهرداری سنندج با افزایش درآمدهای خود، که از طریق گردشگری به دست آورده است، اقدام به بهبود راه‌ها و مسیرهای شهری در شهر سنندج کند. در زمینه افزایش تسهیلات مناسب در واحدهای مسکونی نیز باید گفت که این گویه به صورت غیرمستقیم از سوی بهبود متغیرهای اقتصادی هدایت می‌شود. همچنین کمترین تأثیر را بر دو گویه افزایش به‌کارگیری مصالح مقاوم در ساخت مسکن (با میانگین ۳/۲۹) و بهبود معماری و روشنایی ساختمان‌ها (با میانگین ۳/۳۸) داشته است.

از سوی دیگر، براساس نتایج پرسشنامه‌های توزیع‌شده بین کارشناسان حوزه گردشگری شهر سنندج، که در جدول ۴ آمده، سه گویه بهبود راه‌های ارتباطی (با میانگین ۳/۸۹)، افزایش به‌کارگیری مصالح مقاوم در ساخت مسکن (با میانگین ۳/۷۱)، و بهبود دسترسی به وسایل حمل‌ونقل (با میانگین ۳/۶۶) بیشترین مقدار را به‌دست آورده‌اند؛ بدین معنی که گردشگری شهری در شهر سنندج توانسته است بیشترین تأثیرات را بر سه گویه فوق داشته باشد. از سوی دیگر، سه گویه بهبود کیفی و کمی آب شرب (با میانگین ۳/۲۱)، افزایش خانه‌های نوساز و بادوام و با کیفیت مناسب (با میانگین ۳/۵۳) و افزایش تسهیلات مناسب در واحدهای مسکونی (با میانگین ۳/۶۰) کمترین تأثیرات را از گردشگری شهری از منظر کارشناسان داشته است.

جدول ۴. نتایج آزمون کای اسکور در پایداری کالبدی شهر سنندج

گویه‌ها	شهروندان		کارشناسان	
	میانگین	p-value	میانگین	p-value
در بهبود معماری و روشنایی ساختمان‌ها	۳/۳۸	۰/۰۰۰	۳/۶۵	۷/۱۵۲
در افزایش به‌کارگیری مصالح مقاوم در ساخت مسکن	۳/۲۹	۰/۰۰۰	۳/۷۱	۸/۸۹۴
در افزایش تسهیلات مناسب در واحدهای مسکونی	۳/۵۹	۰/۰۰۱	۳/۶۰	۶/۵۳۴
در افزایش خانه‌های نوساز و بادوام و با کیفیت مناسب	۳/۳۳	۰/۰۰۰	۳/۵۳	۵/۹۵۲
در بهبود کیفی و کمی آب شرب	۳/۴۵	۰/۰۰۰	۳/۲۱	۴/۰۰۳
در بهبود دسترسی به وسایل حمل‌ونقل	۳/۴۱	۰/۰۰۰	۳/۶۶	۸/۶۷۵
در بهبود راه‌های ارتباطی	۳/۷۶	۰/۰۰۰	۳/۸۹	۹/۱۲۶

مأخذ: یافته‌های تحقیق

یکی از نقدهای بزرگی که در زمینه توسعه پایدار گردشگری مطرح شده، این موضوع است که گردشگری همواره تأثیرات مخربی بر محیط زیست می‌گذارد. این موضوع واقعیتی انکارناپذیر است که توسعه در صورتی که مهارنشده و غیرقابل برنامه‌ریزی باشد، همواره تبعات معکوسی را با خود به همراه خواهد داشت. یکی از این بسترها بستر طبیعی است. شهر سنندج محیط زیست بسیار زیبا و پاکیزه‌ای دارد که این موضوع باعث جذابیت این شهر شده است. در زمینه تأثیر گردشگری بر متغیرهای محیطی بهتر است به نتایج جدول ۵ توجه شود. براساس نتایج پرسشنامه‌های توزیع‌شده بین شهروندان که در جدول ۵ آمده است، گردشگری شهری تأثیر مثبتی بر کاهش تخریب و فرسایش خاک نداشته است (با میانگین ۱/۹۳)، چون این میانگین زیر ۳ است. البته در دو گویه بهبود مکان‌یابی واحدهای مسکونی (با میانگین ۳/۵۶) و بهبود استفاده از منابع (با میانگین ۳/۵۵) تأثیرات مثبت نسبتاً مناسبی دیده می‌شود. در زمینه مکان‌یابی واحدهای مسکونی باید گفت قبلاً فضاهای مسکونی در محیط‌های نامناسب استقرار می‌یافتند؛ مثلاً، استقرار مجموعه نایس بر روی زمین‌های باغی بسیار ارزشمند نمونه‌ای از این مکان‌یابی است، ولی در دهه اخیر، با گسترش گردشگری به منظور بهبود منظر شهری، سعی شده این چشم‌اندازها حفظ شود.

از سوی دیگر، در سطح تحلیل با توجه به میانگین نمونه و p-value به‌دست‌آمده از آزمون کای اسکور در سطح

معناداری (۰/۰۰۱)، یافته‌های توصیفی پژوهش تأیید و صحت فرضیه یادشده اثبات شد. براساس نتایج به‌دست‌آمده از پرسشنامه کارشناسان حوزه گردشگری شهر سنندج که در جدول ۵ آمده است، باید دوباره به این نکته اشاره کرد که گردشگری شهر از منظر کارشناسان نیز نتوانسته است تأثیر مثبتی بر گویه کاهش تخریب و فرسایش خاک (با میانگین ۱/۵۵) داشته باشد. اگرچه به صورت متوسط میانگین‌های گویه‌های پایداری محیطی در حد پایینی قرار دارد، با توجه نتایج جدول ۵ معلوم می‌شود که گردشگری شهری توانسته بر دو گویه پایداری محیطی بهبود استفاده از منابع (با میانگین ۳/۷۴) و بهبود جایگاه‌های دفن زباله (با میانگین ۳/۵۸) تأثیرات خوبی داشته باشد. این مسئله در شهر سنندج انکارناپذیر است که با آمدن گردشگران، به‌ویژه گردشگران غیربومی شهرداری و واحدهای مربوطه، توجه بسیار زیادی را به مسائل زیست‌محیطی شهر لحاظ کرده‌اند که در مطلوبیت هرچه بیشتر شهر کارساز آمده است.

جدول ۵. نتایج آزمون کای اسکور در پایداری محیطی شهر سنندج

گویه	شهروندان		کارشناسان	
	میانگین	کای اسکور	p-value	میانگین
در کاهش تخریب و فرسایش خاک	۱۹۳	۱۱/۱۷	۰/۰۰۰	۱/۵۵
در کاهش آلودگی منابع آب	۳/۱۹	۱۲۲/۱۲	۰/۰۰۰	۳/۴۴
در بهبود مکان‌یابی واحدهای مسکونی	۳/۵۶	۱۰۳/۹۴	۰/۰۰۰	۳/۲۶
در بهبود استفاده از منابع	۳/۵۵	۱۵۶/۹۴	۰/۰۰۰	۳/۷۴
در ارتقای روش‌های جمع‌آوری و دفع فاضلاب‌ها	۳/۱۰	۱۱۸/۹۶	۰/۰۰۰	۳/۴۱
در بهبود جایگاه‌های دفن زباله	۳/۳۳	۱۳۷/۶۵	۰/۰۰۰	۳/۵۸

مأخذ: یافته‌های تحقیق

موضوع بسیار روشن بین محققان عرصه گردشگری شهری، تأثیرات اقتصادی گردشگری است که این موضوع از دیدگاه‌ها و رویکردهای متفاوتی بیان شده است. اما موضوع توسعه اقتصادی با توجه به محور پایداری، قضیه‌ای بسیار حایز اهمیت است، زیرا هر توسعه اقتصادی پایدار نیست و چه بسا مشکلات تبعی بسیاری را با خود به همراه آورد. در سطح تحلیل، با توجه به میانگین نمونه و p-value به‌دست‌آمده از آزمون کای اسکور در سطح معناداری (۰/۰۰۱)، یافته‌های توصیفی پژوهش تأیید و صحت فرضیه یادشده اثبات شد. براساس نتایج به‌دست‌آمده از پرسشنامه شهروندان شهر سنندج، که در جدول ۶ آمده است، دو گویه ارتقای امید به آینده شغلی (با میانگین ۴/۶۶) و ارتقای رضایت شغلی (با میانگین ۴/۳۲) بیشترین مقدار را به خود اختصاص داده‌اند. در طرف مقابل قضیه نیز دو گویه ارتقای رضایت از درآمد (با میانگین ۰/۰۴) و افزایش پس‌انداز (با میانگین ۴/۱۲) قرار دارند که گردشگری شهری از نظر پایداری اقتصادی کمترین تأثیر را در میان گویه‌های جدول ۶ از نظر شهروندان داشته‌اند.

با بررسی نتایج به‌دست‌آمده از پرسشنامه کارشناسان، این موضوع روشن شده است که بین نظر شهروندان و کارشناسان حوزه گردشگری شهر سنندج همسویی واضحی دیده می‌شود. این نتایج بیانگر تأثیرپذیری بسیار مبرم شاخص‌های اقتصادی شهر سنندج از عامل گردشگری است. براساس نتایج جدول ۶ دو گویه ارتقای امید به آینده شغلی (با میانگین ۴/۶۳) و ارتقای رضایت شغلی (با میانگین ۴/۱۰) بیشترین میانگین را به خود اختصاص داده‌اند و از سوی دیگر گویه ارتقای سلامت ناشی از کار (با میانگین ۳/۶۳) کمترین مقدار میانگین را داشته است.

جدول ۶. نتایج آزمون کای اسکور در پایداری اقتصادی شهر سنندج

گویه	شهروندان		کارشناسان	
	میانگین	p-value	میانگین	p-value
در افزایش پس انداز	۴/۱۲	۰/۰۰۰	۳/۹۵	۰/۰۰۰
در ارتقای سلامت ناشی از کار	۴/۱۵	۰/۰۰۰	۳/۶۳	۰/۰۰۰
در ارتقای رضایت شغلی	۴/۳۲	۰/۰۰۰	۴/۱۰	۰/۰۰۰
در ارتقای امید به آینده شغلی	۴/۶۶	۰/۰۰۰	۴/۶۳	۰/۰۰۰
در ارتقای رضایت از درآمد	۴/۰۴	۰/۰۰۰	۴/۰۱	۰/۰۰۰

مأخذ: یافته‌های تحقیق

در نهایت، برای مقایسه حوزه‌های بررسی شده با همدیگر از آزمون تی استیودنت استفاده شد. براساس نتایج جدول ۷، از نظر شهروندان، گردشگری به ترتیب توانسته است بر پایداری حوزه‌های اقتصادی، کالبدی، اجتماعی، و محیطی تأثیر داشته باشد. از سوی دیگر، از نظر کارشناسان، گردشگری توانسته است به ترتیب بر پایداری حوزه‌های اقتصادی، کالبدی، اجتماعی، و محیطی تأثیر داشته باشد. با مقایسه مقادیر میانگین به دست آمده از نظرات شهروندان و کارشناسان، هم‌نظری و هماهنگی آشکاری بین آرای آنان دیده می‌شود که مقادیر آن به‌طور دقیق در جدول ۷ آمده است.

جدول ۷. نتایج آزمون تی استیودنت درباره نقش گردشگری بر پایداری حوزه‌های مختلف شهر سنندج

حوزه	Test Value	میانگین		T	p-value
		شهروندان	کارشناسان		
پایداری اجتماعی	۳۰	۳۶/۳	۳۴/۳	۹۴/۸۷	۰/۰۰۰
پایداری کالبدی	۲۱	۲۴/۲	۲۵/۲	۸۲/۱۲	۰/۰۰۰
پایداری محیطی	۱۸	۱۸/۶	۱۸/۹	۵۹/۵۸	۰/۰۰۰
پایداری اقتصادی	۱۵	۲۱/۳	۲۰/۳	۱۵۴/۶۱	۰/۰۰۰

مأخذ: یافته‌های تحقیق

نتیجه‌گیری

استان کردستان از جمله استان‌هایی است که بعد از انقلاب، به‌ویژه در دهه‌های شصت و هفتاد، بنا به علل جغرافیایی و امنیتی، از دید گردشگران چندان منطقه مطلوبی برای مسافرت و بازدید نبوده است. اما در یک دهه اخیر، به‌رغم تداوم موانعی جدی، به‌ویژه مانع ذهنی نبود امنیت، شاهد روی آوردن مسافران داخلی و بعضاً خارجی به این منطقه هستیم. اگرچه هنوز سرسختی موانع و ضعف امکانات در حدی است که کار را برای گردشگران دشوار می‌کند، ازدیاد میزان مسافرت‌ها و تنوع گردشگران می‌تواند موضوع قابل ملاحظه‌ای برای شروع توسعه در استان باشد. متمایز بودن این استان به لحاظ زبانی، مذهبی، و آب‌وهوایی عاملی است که انگیزه سفر به سوی این استان را برمی‌انگیزد.

شهر زیبای سنندج به‌منزله یکی از مراکز فرهنگی برتر در کشور علاوه بر داشتن فضاهای بسیار پرتوان در عرصه فرهنگی و تاریخی، مقاصد بسیار جذابی در زمینه طبیعی نیز دارد. در کنار این جاذبه‌ها می‌توان به عامل ارتباطی بودن شهر سنندج اشاره کرد که مسیر تجاری مرزهای غربی به داخل کشور است و هر ساله شمار زیادی از ساکنان کشور برای

خرید کالاهای ارزان قیمت خارجی از شهر سنندج عبور می‌کنند که این نیز بی‌ثمر نیست. این پژوهش در پی بررسی تأثیر گسترش گردشگری شهری بر متغیرهای توسعه پایدار شهری از منظر ساکنان شهر سنندج و نیز از منظر ۲۲ نفر از استادان، مدیران، و فعالان حوزه گردشگری در شهر سنندج است؛ تا بدین طریق عملکردی‌های قوی موجود تقویت شوند و عملکردهای ضعیف نیز ارتقا یابند.

برای انجام‌دادن تحلیل هم از منابع و اطلاعات کتابخانه‌ای و هم از اطلاعات پرسشنامه استفاده شد. توزیع پرسشنامه‌های شهروندان به شیوه توزیع تصادفی ساده بود و توزیع پرسشنامه‌های کارشناسان به شیوه گلوله برفی صورت گرفت. این پرسشنامه‌ها براساس متد لیکرت پنج‌گزینه‌ای تهیه شده بود. نتایج آزمون‌های آماری استفاده‌شده در تحقیق بیانگر این مهم‌اند که گردشگری شهری در شهر سنندج توانسته است به شیوه‌ای مؤثر باعث پایداری هرچه بیشتر شهر شود. گردشگری در شهر سنندج توانسته است بیشترین تأثیر را بر توسعه پایدار اقتصادی و کمترین تأثیر را توسعه پایدار محیطی داشته باشد. براین اساس، مدیران شهری در شهر سنندج باید به مدیریت کارآمد اثرات تبعی گردشگری روی بیاورند، زیرا گردشگری در این شهر، همان‌گونه که از این پژوهش مشخص شد، تأثیرات مختلفی با شدت و توان متفاوت بر شهرها و پایداری آن‌ها دارد. یکی از تأثیرات مخرب گردشگری در زمینه پایداری اجتماعی این موضوع است که امکان کم‌رنگ شدن عوامل فرهنگی بومی شهر سنندج بر اثر ورود بی‌شمار گردشگران وجود دارد. که این موضوع در درازمدت اثر بسیار منفی بر پایداری گردشگری این شهر برجای خواهد گذاشت. موضوع دیگری که همانند بحث فرهنگی قابل بحث است، موضوع محیط زیست و پایداری زیست‌محیطی شهر سنندج است. شهر سنندج، با توجه به چشم‌انداز بسیار زیبایی که به دلیل موقعیت توپوگرافی و آب‌وهوایی دارد، می‌تواند مورد اثرپذیری منفی از سوی گردشگری غیرسازمان‌مند باشد.

به‌طورکلی، می‌توان نتیجه گرفت که به دلیل تازگی روند گسترش گردشگری در شهر سنندج، شهروندان و کارشناسان بیشتر به جنبه‌های مثبت آن توجه دارند؛ درحالی‌که این رویکرد فقط برای کوتاه‌مدت قابل مطرح شدن است و در آینده شهروندان و کارشناسان به دید واقع‌بینانه‌تری خواهند رسید؛ هرچند چون شهر سنندج به‌شدت به درآمدهای ناشی از گردشگری نیاز دارد، ممکن است وقوع آن با تأخیر همراه باشد.

منابع

۱. الوانی، سید مهدی؛ دهدشتی، زهره (۱۳۷۳). *اصول و مبانی جهانگردی*، تهران: انتشارات بنیاد مستضعفان و جانبازان انقلاب اسلامی.
۲. ابراهیم‌نیا سماکوش، سعید؛ خاکساری، علی؛ لطیفی، غلامرضا؛ دامادی، محمد (۱۳۹۲). «ارزیابی نقش گردشگری شهری در توسعه اقتصادی- محیطی شهر بابلسر»، *فصلنامه اقتصاد و مدیریت شهری*، س اول، ش ۳، ص ۱۷-۳۱.
۳. پوراحمد، احمد؛ حسینی، علی؛ اروجی، حسن؛ علیزاده، محمد (۱۳۹۲). «اولویت‌سنجش راهبردهای توسعه گردشگری فرهنگی در منطقه الموت قزوین»، *پژوهش‌های انسانی*، دوره ۴۵، ش ۳، ص ۱-۱۷.
۴. حاجی‌نژاد، علی؛ پورطاهری، محمد؛ احمدی، علی (۱۳۸۷). «تأثیرات گردشگری تجاری بر توسعه کالبدی - فضایی مناطق شهری، مطالعه موردی، شهر بانه»، *مجله پژوهش‌های جغرافیایی انسانی*، ش ۷۰، ص ۹۱-۱۰۹.
۵. حاجی‌نژاد، علی؛ قدمی، مصطفی؛ صحرایی، احمد؛ فاطمی، جواد (۱۳۹۲). «ارزیابی عوامل مؤثر بر گسترش گردشگری در ناحیه ساحلی شهرستان جویبار با استفاده از مدل راهبردی سوات»، *فصلنامه علمی پژوهشی نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی*، س ۵، ش ۲، بهار، ص ۱۰۹-۱۲۸.
۶. خاکسپاری، علی؛ ابراهیم‌نیا سماکوش، سعید؛ دامادی، محمد؛ معزز، وحید (۱۳۹۲). *مجله برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری*، س ۲، ش ۷، ص ۱۲۶-۱۴۷.

۷. خاوریان گرمسیر، امیررضا؛ استاورس، ژاکلین ام؛ علیان، مهدی (۱۳۹۲). «برنامه‌ریزی راهبردی توسعه گردشگری توسعه گردشگری شهری با استفاده از مدل استراتژیک SOAR، نمونه موردی، شهر نفت»، مدرس علوم انسانی- برنامه‌ریزی و آمایش فضا، دوره ۱۷، ش ۳، ص ۱۲۷-۱۴۲.
۸. رستگار، موسی؛ غلامی، محمد؛ زمانی، مینا؛ مقدم، معصومه (۱۳۹۰). «تحلیل عوامل مؤثر بر گسترش گردشگری پایدار شهری با استفاده از مدل سوات، نمونه موردی، زنجان»، مجموعه مقالات همایش بین‌المللی مدیریت گردشگری و توسعه پایدار، مردشت، ص ۱۴۸-۱۶۰.
۹. دیناری، احمد (۱۳۸۴). گردشگری شهری در ایران و جهان، مشهد: انتشارات دانشگاه مشهد.
۱۰. شکر، ولی‌الله (۱۳۸۳). «نقش گردشگری در توسعه روستایی، مطالعه موردی اسکومحله آمل»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده جغرافیا، گروه جغرافیای انسانی، دانشگاه تهران.
۱۱. شهبان، پویان (۱۳۸۹). «بررسی نقش گردشگری شهری در توسعه پایدار شهر»، رساله دکتری، دانشگاه علوم و تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی.
۱۲. قربانی، حمید؛ احمدی، سجاد؛ معرفت‌نیا، سارا (۱۳۹۲). «نقش مدیریت شهری در توسعه پایدار گردشگری شهر بوشهر»، ماهنامه پیام سبز، ش ۱۱۲، ص ۳۳-۳۷.
۱۳. قدمی، مصطفی؛ علیقلی‌زاده فیروز؛ جایی، ناصر (۱۳۹۱). «ارزیابی توسعه گردشگری مقصد در چارچوب پایداری»، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، س ۲۷، ش اول، ص ۷۹-۱۰۴.
۱۴. قدیری معصوم، مجتبی؛ محمدجانی، مرتضی؛ ایمانی، بهرام (۱۳۸۵). «نقش گردشگری در توسعه پایدار روستایی»، مجله علوم جغرافیایی، ش ۴، ص ۵۱-۶۴.
۱۵. گی، چاک، وای (۱۳۸۶). جهانگردی در چشم‌انداز جامع، ترجمه علی پارسائیان و سیدمحمد اعرابی، تهران: دفتر فرهنگی، چ ۲.
۱۶. محمدی یگانه، بهروز؛ چراغی، مهدی؛ ولائی، محمد (۱۳۹۲). «نقش گردشگری مذهبی در توسعه روستایی، با تأکید بر کیفیت زندگی و سرمایه اجتماعی مطالعه موردی: روستای قیچاق شهرستان میاندوآب»، فصلنامه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، ش ۱۳، ص ۳۰، ص ۲۵-۷.
۱۷. محمودی، محمد (۱۳۹۲). راهنمای گردشگری در استان‌های گردش‌نشین، ج اول، سنندج: انتشارات کردستان.
۱۸. مدهوشی، مهرداد؛ ناصرپور، نادر (۱۳۸۲). «ارزیابی موانع توسعه صنعت گردشگری استان لرستان»، فصلنامه پژوهشنامه بازرگانی، ش ۲۸، ص ۲۵-۵۸.
۱۹. مطیعی لنگرودی، سید حسن؛ رضائیه آزادی، مریم (۱۳۹۲). «ارزیابی اثرات گردشگری از دیدگاه جامعه میزبان در تفرجگاه بند ارومیه»، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، دوره ۲، ش ۲، ص ۷۵-۹۱.
۲۰. معصومی، مسعود (۱۳۸۵). ماهیت گردشگری، تهران: پیک کوثر.
۲۱. مکرونی، گلابول؛ مکرونی، گلاره (۱۳۹۲). «ارزیابی سطح پایداری شهری با استفاده از مدل AHP، نمونه موردی شهر سنندج»، نخستین همایش ملی مدیریت یک‌پارچه شهری و نقش آن در توسعه پایدار شهری، سنندج، دانشگاه آزاد اسلامی واحد سنندج.
۲۲. مهدوی، مسعود و همکاران (۱۳۸۷). «اثرات گردشگری بر توسعه روستایی با نظرسنجی از روستاییان دره کن و سولقان»، فصلنامه روستا و توسعه، س ۱۱، ش ۲.
۲۳. نوری، هدایت‌الله؛ خراسانی، زینب (۱۳۹۱). «تحلیلی بر اثرات اقتصادی، اجتماعی، و زیست‌محیطی توسعه گردشگری در شهرستان ساری»، برنامه‌ریزی فضای جغرافیا، ش ۴، ص ۱-۱۸.
24. Asadi, R. (2011). Strategies for Development of Iran Urban Tourism, Australian Journal of Basic and Applied Sciences, 5(9): 1933-1943.
25. Barbour, J. (1993). Ethics in an age of technology, San Francisco: Harper Collines.
26. Choi, S.H.; (2003). Measurement of Sustainable Development progress for Managing Community Tourism, Dissertation for PHD) Texas A&M University

27. Cooper, C., J. Fletcher, D. Gilbert, S. Wanhill & R. Shepherd(1998), *Tourism: Principles and Practice*, 2nd Ed. New York: Longm.
28. Hall, C.M & Page, S.J (2001). *The Geography of Tourism and Recreation* , Routledge, London.
29. Mc Intyre, George (1993). *Sustainable Tourism Development: Guide for Local Planners*, Spain, WTO.
30. Kim, K. (2002). *The Effects of Tourism Impacts upon Quality of Life of Residents in the Community*,Dissertation submitted to the Faculty of the Virginia Polytechnic Institute and State University Inpartial fulfillment of the requirements for the degree of Ph.D.
31. Ko, D.W. & W.P. Stewart, "A Structural Equation Model of Residents' Attitudes for Tourism Development", *Tourism Management*, 23(5), Pp. 521-530, 2002.
32. Lankford, S.V. & D.R. Howard, "Developing a Tourism Impact Attitude Scale", *Annals of Tourism Research*, 21(1), Pp. 121-139, 1994.
33. Law, Christopher(1996). *urban tourism attraction visitors to large cities*, mansell, London, publishing limited.
34. Lea, John (1988). *Tourism and Development In The Third Word*, London and New York, Routledge.
35. McCool, S. F. (1995). Linking tourism the environmental, and concepts of sustainability: setting the stage. In S. F. McCool, & A. E. Watson (Eds)., comps. *Linking tourism, the environment at, and sustainability*. Gen. Tech. Rep. INNNT – GTR – 323. Ogden, UT : USDA, Forest service, intermountain Research.
36. Mosely,m, 2002,*Sustainable Rural Development, The role of community Involve Mentand local Partvershies*.
37. Mowforth, A., & Munt, I. (1998). *Tourism & sustainability: New tourism in the third world*. London : Rutledge.
38. Oila, M., K. Mrrtines& L. Gabriel, "Tourism Management in Urban Region: Brazile Vest Urban Region", *Journal of Sustainable Tourism*, Vol. 29,Pp. 567- 569, 2012.
39. Reid, D. (1995). *Sustainable development: An introductory guide*. London: Earth scans Publications.
40. Sharpley, R. (2002). *Rural Tourism and the Challenge of Tourism Diversification: The Case of Cyprus*, *Tourism Management*, No. 23, pp.233- 344.
41. Timothy, D. J. and Wall, G. (1995). *Tourist Accommodation in an Asian historic city*, *The Journal of Tourism Studies*, 6(2): 23-24.
42. Wight, P. (1993). *Ecotourism: Ethics or eco – sell?* *Journal of travel research*, 31 (3), 3-9.
43. World Tourism Organization, *Indicators of Sustainable Development for Tourism Destinations A Guidebook*, World Tourism Organization, Madrid, 2004.